

3. Лившиц А.В. Устройство и основы эксплуатации автомобилей: Сб. заданий. – М.: “Транспорт”, 1991. – 318с.
4. Мишин В.К. Программированные задания для закрепления и контроля знаний по устройству автомобиля. – М.: ДОСААФ, 1974. – 112с.
5. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учеб.пособие. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.

УДК 378

Пентилюк М.І.

КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Сучасне мовознавство, теоретичне і практичне, – багатокomпонентна наука. Поряд із його традиційними галузями (граматика, фонологія, діалектологія, ономазіологія та ін.) на сучасному етапі сформувалися нові, зокрема лінгвістика тексту, дискурсивна, когнітивна, функціональна, комунікативна лінгвістика. Остання займає особливе місце в системі наук про мову, оскільки вона пов'язана з комунікацією, теорією мовленнєвої діяльності і має важливе значення для теорії і практики спілкування. Проблемами комунікативної лінгвістики цікавиться багато сучасних учених (Ф.Бацевич, Б.Городецький, Г.Почепцов, Ю.Степанов, Ю.Апресян, Н.Арутюнова, М.Бахтін, Т.Винокур та ін.) Розв'язують ці проблеми і зарубіжні вчені (Дж.Серль, Дж.Остін, П.-Г. Грайс, Е.Берн, Т.Дійк, О.Дюкро, Е.Гросс).

Як наука, комунікативна лінгвістика активно розвивається впродовж останніх десятиліть літ. Вона вже чітко визначила предмет своїх досліджень – людське мовне спілкування у всіх його формах і видах. Завдяки предмету дослідження вона тісно пов'язана з психолінгвістикою – наукою про теорію і практику мовленнєвої діяльності. Простежується її зв'язок із семантикою, семіотикою та іншими галузями мовознавства.

Метою нашої статті є спроба з'ясувати сутність комунікативної лінгвістики, її теоретичну і практичну значущість для формування мовної особистості, для підготовки майбутніх спеціалістів.

Учені визначають комунікативну лінгвістику як розділ сучасного мовознавства, з одного боку, і як напрям науки про мову, з другого. Визначення комунікативної лінгвістики покищо зустрічаються рідко. Навіть у праці “Українська мова. Енциклопедія” (К., 2000) воно відсутнє.

На думку авторів “Короткого тлумачного словника лінгвістичних термінів”, комунікативна лінгвістика (лат. *communicatio*, від *communico* – роблю спільним, пов'язую, спілкуюсь і лінгвістика) – розділ мовознавства, який вивчає мову як діяльність, здійснення спілкування в певних ситуаціях, спрямованість мовних засобів на повідомлення певної інформації, передавання емоційного стану мовця, спонування до дії [7: 78]. Це визначення близьке до трактування психолінгвістами мовлення як діяльності (мовленнєвої), бо, справді, основу комунікативної лінгвістики становить спілкування як різні комунікативні акти, що реалізуються у певних ситуаціях.

Ф.Бацевич розглядає комунікативну лінгвістику як “розділ і водночас новий напрям сучасної науки про мову, предметом якого є процеси спілкування людей з використанням живої природної мови” [2: 8]. Автор акцентує на засобі спілкування й орієнтує читача на розуміння комунікативної лінгвістики як живого спілкування. Крім того, він вважає, що при спілкуванні слід урахувувати низку складових комунікації – фізичні, фізіологічні, психологічні, соціальні, контекстуальні, ситуативні та ін.

М.Кочерган називає комунікативну лінгвістику “напрямом сучасного мовознавства, що вивчає мовне спілкування, яке складається з таких компонентів, як мовець, адресат, повідомлення, контекст, специфіка контакту та код (засоби) повідомлення”. Автор цього

визначення конкретизує складові спілкування і цим самим наголошує на прагматичному аспекті мовленнєвої комунікації.

Як підсумок можемо констатувати: комунікативна лінгвістика – це наука про спілкування, що здійснюється мовцями з метою обміну (передачі) інформації шляхом використання мовних засобів.

Найголовніші питання, що досліджує комунікативна лінгвістика:

- загальні закони комунікації;
- специфіка комунікації залежно від умов, середовища, її учасників;
- мовний код (структура мови) у процесах комунікації;
- роль позамовних засобів у процесі спілкування;
- етапи й закономірності породження і сприйняття мовлення в різних комунікативних умовах;
- етика спілкування;
- причини комунікативних невдач (девіантна комунікація).

Комунікативна лінгвістика спирається на основні категорії лінгвістики і психолінгвістики. Для неї важливими є мова, мовлення, слово, речення, номінативна одиниця, комунікативна одиниця, стиль, рівні мовної системи, двомовність та полілінгвізм, культура мовлення, внутрішнє мовлення, смисл тощо.

Однак, як окрема галузь мовознавства, комунікативна лінгвістика оперує власним науковим апаратом і має свої базові поняття. На думку Ф.Бацевича, це комунікація, спілкування, комунікативний акт, інформація, комунікативний смисл, комунікативна діяльність, мовний код, вербальні і невербальні засоби спілкування, інтеракція, трансакція, комунікативний крок у діалозі та ін. [2: 9].

Порівняно недавно з'явилося ще одне базове поняття комунікативної лінгвістики – комунікативна компетенція, що визначається стандартом базової і повної середньої освіти як головна мета навчання мови [6: 76].

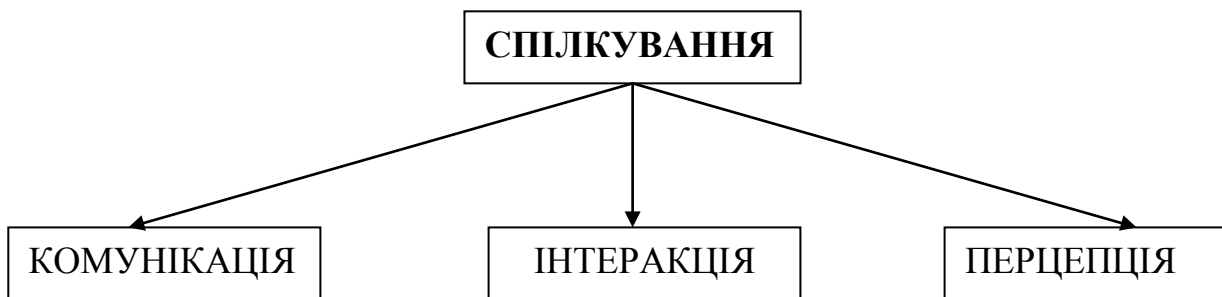
Умовою успішної комунікації є бажання учасників спілкування, їхня налаштованість на встановлення контактів, налаштованість на співпрацю. Відомий американський учений Г.Грайс доводить, що результативна комунікація можлива за умови дотримання чотирьох критеріїв:

- інформативності (змістовності висловлювання);
- істинності (справедливості);
- релевантності (відповідності темі висловлювання);
- якості, чіткості (лаконізму і зрозумілості).

Предметом комунікативної лінгвістики є вивчення мови в реальних процесах її застосування, тобто в спілкуванні (комунікації). Саме це становить прагматичний її аспект. “Спілкування людей – складний процес взаємодії особистостей у конкретному часовому й просторовому вимірі” [2: 26].

Часто спілкування ототожнюють з комунікацією. Однак ці поняття різняться між собою: поняття “спілкування” є загальнішим, а комунікація – конкретним, що позначає один із типів спілкування. Загалом спілкування можна трактувати як процес обміну інформацією, що включає складники обміну інформацією (інформаційний), зв'язки і впливи учасників (інтерактивний) і сприйняття органами чуттів (перцептивний). На думку вчених, спілкування – одна з необхідних і всезагальних умов формування і розвитку суспільства й особистості. Комунікація пов'язана лише з інформаційним зв'язком [2: 27].

Сутність спілкування можна показати схемою:

Спілкування – це складний і багатогранний процес, що одночасно виступає як процес взаємодії співрозмовників, інформаційний процес, ставлення людей один до одного і як процес взаємовпливу і співпереживання та взаєморозуміння.

Мовленнєве спілкування – це мотивований живий процес між учасниками комунікації, спрямований на реалізацію конкретної, життєвої настанови і проходить на основі зворотного зв'язку в конкретних видах мовленнєвої діяльності. Воно органічно включається у всі інші види діяльності людини (трудова, громадська, пізнавальна тощо).

Мовленнєве спілкування здійснюється між багатьма, кількома і двома комунікантами, кожний з яких є носієм активності й передбачає її у своїх співрозмовниках. Як і всяка соціальна активність людини спілкування свідоме і цілеспрямоване на взаємодію його учасників.

Формою вияву мовленнєвого спілкування є мовленнєва поведінка співрозмовників, а змістом – їх мовленнєва діяльність.

Поведінкою вважається перетворення внутрішнього стану людини в її вчинки щодо оточуючого середовища, людей.

Виділяють два види поведінки: вербальна (словесна) і реальна. Вербальна поведінка – це система висловлювань, думок, суджень, доказів та ін., що можуть фіксуватися як явні ознаки психічного стану людини. Реальна поведінка – це система взаємозв'язаних вчинків, здійснюваних людиною з метою адаптації до середовища.

Засобом мовленнєвої взаємодії (спілкування) є мова, а способом – мовлення. Немовленнєва взаємодія здійснюється з допомогою таких каналів спілкування, як зір, моторика, кінестезія (нюх, відчуття, дотик).

Соціальна взаємодія починається з установа психологічного (немовленнєвого) контакту (побачив, кивнув, усміхнувся або різко відвернувся). Соціальна взаємодія (почав слухати і розуміти мету повідомлення очима партнера), а потім до смислового контакту (вищого рівня комунікації). Якщо особистісні смисли не збігаються, спілкування згортається і переходить на нижчі рівні – взаємодію і вплив.

У структурі міжособистісної взаємодії виділяють три взаємозв'язаних компоненти: поведінковий, афективний та інформаційний.

Поведінковий компонент включає результати діяльності (зокрема, її успішність (неуспішність), мовленнєві дії і немовленнєві вчинки кожного з учасників спілкування, а також міміку, жести тощо. Спостерігаючи поведінку певної людини, ми можемо інтерпретувати її особистісні особливості, в тому числі мотиви поведінки, характер, темперамент.

Афективний компонент включає все те, що пов'язане з вираженням емоційного стану певної особистості, наприклад, її задоволеність чи незадоволеність спілкуванням.

Інформаційний компонент можна визначити як усвідомлення співрозмовником цілей і завдань взаємодії, ситуації спілкування загалом. Смысловий аспект соціальної взаємодії – комунікація – єдність взаємного обміну інформацією і взаємодії співрозмовників один з одним з урахуванням стосунків між ними, настанов, намірів, цілей, усього того, що спричиняє не тільки рух інформації, але й уточнення та збагачення тих знань, відомостей, думок, якими обмінюються люди.

У структурі комунікації виділяються три взаємопов'язаних компоненти: процесуальний, знаковий, текстовий.

1. Процесуальний компонент включає всі види мовленнєвої діяльності учасників спілкування: слухання, говоріння, читання і письмо.

2. Знаковий компонент включає мову і мовлення. Мовлення розглядається як спосіб формування і формулювання думки (внутрішнє і зовнішнє, усне і писемне, діалогічне і монологічне).

Засобами комунікації можуть виступати різні знакові системи. Одним із найдавніших засобів є мова. Будь-яка мова, в якій би формі вона не виражалася, є знаковою системою.

У процесі спілкування знаки виконують певні функції. Насамперед вони вказують на приналежність особистості до тієї чи іншої групи, служать людині засобом показати, хто вона. “Знак є частина й умова процесів спілкування як однієї із сторін соціальної взаємодії людей як членів групи чи суспільства в цілому”, – писав О.Леонтьєв. Механізм використання знаків розглядається як ефект взаємодії мовця зі слухачем на матеріалі даного звукового комплексу. Саме в цьому виявляється значущість мовного знака. Тільки мовленнєве спілкування надає слову його значущості.

3. Текстовий компонент як результат комунікації включає зміст і смисл, оформлені певним чином (тип, стиль, жанр мовлення).

Виділяють два види комунікації: особистісна і метамовна. Особистісна комунікація – повідомлення певних відомостей про предмет чи явище, внаслідок чого у свідомості адресата не виникає ніяких переконачень ні в слові, ні в смислі. Наприклад: “Доброго ранку, діти! Чи всі в класі?” – запитує вчитель.

У метамовній комунікації лексичний фон обов'язково змінюється, до його складу входить нова інформація – метамовна, інформація, що з'являється внаслідок тлумачення значення того чи іншого слова. Метамовна комунікація передбачає пояснення, з'ясування значень слів, смислу речень, тексту.

За типом стосунків між учасниками спілкування розрізняють міжособистісну, групову і масову комунікацію; за засобами – мовленнєву (усна і писемна), паралінгвістичну (жести, міміка), знаково-речову (продукти виробництва, мистецтва тощо).

Результатом комунікації людей у процесі спілкування стають повідомлення різного ступеня ефективності.

Спілкування виконує різні функції. Найголовніші з них такі:

- інформаційно-комунікативні (пов'язані з прийомом і передачею інформації);
- регулятивно-комунікативні (регуляція людьми поведінки один одного, організація спільної діяльності);
- афективно-комунікативні (пов'язані з емоціями людини).

У реальному акті всі функції переплітаються. Спілкування в усіх випадках є процесом взаємовпливу комунікантів.

Типове для людини внутрішнє відображення інших людей називають стилем стосунків, а сукупність індивідуальних особливостей мовленнєвої і немовленнєвої поведінки людини, що впливають на своєрідність протікання спілкування, називають стилем спілкування.

Виділяють кілька таких стилів:

- спілкування-залякування (авторитет одного із співрозмовників держиться на страхі, який він викликає у своїх партнерів);
- спілкування-загравання (співрозмовник прагне сподобатися, “знімаючи” між собою й учасниками спілкування необхідну дистанцію);
- спілкування з чітко вираженою дистанцією (співрозмовники віддаляються один від одного, не розкриваючи себе, що негативно відбивається на їхніх стосунках);
- спілкування дружньої прихильності (між співрозмовниками встановлюються дружні стосунки);

– спілкування-спільне захоплення пізнавальною діяльністю.

Взаємодія і комунікація в ході спілкування стають можливими тільки тоді, коли його учасники можуть оцінити рівень взаєморозуміння й уявити, що собою являє співрозмовник.

Сприйняття, розуміння й оцінка співрозмовниками один одного – перцептивний компонент мовленнєвого спілкування. Пізнаючи інших, людина одержує змогу краще, надійніше визначити перспективи спільної діяльності з ними.

Під час спілкування сприйматися повинна інформація, саме вона викликає розуміння (ситуації спілкування, смислу мовлення), а потім інтерпретацію (тлумачення смислу і пристосування до своїх думок), і нарешті оцінку.

Ефективність спілкування залежить і від ситуації, в якій воно відбувається. Мовець повинен реально себе уявляти в тих умовах, в яких відбувається спілкування, і корегувати свою мовленнєву поведінку.

До зовнішніх обставин (ситуації) спілкування належать просторове і часове розташування комунікантів, зумовлене ситуацією спілкування.

Внутрішні обставини спілкування включають його причину (мотив, намір) і мету (причини й цілі). Усвідомлений мотив спілкування називається комунікативним наміром (задумом очікуваного висловлювання, стратегією мовленнєвого спілкування).

Стратегія мовленнєвого спілкування охоплює всю сферу побудови процесу комунікації, коли за мету ставиться досягнення певних довготривалих результатів. Стратегія мовленнєвого спілкування включає орієнтацію в ситуації спілкування, планування мовленнєвої взаємодії залежно від конкретних умов спілкування й особливостей комунікантів, реалізації планів, тобто лінії бесіди (розмови).

Метою розробки стратегії спілкування є завоювання авторитету, вплив на переконання співрозмовника, мовленнєва поведінка з метою спонукати до завершення певного вчинку, піти на співробітництво, утриматися від яких-небудь дій.

Тактика мовленнєвого спілкування – це сукупність прийомів ведення бесіди і ліній поведінки, спрямована на досягнення бажаного результату. Тактика включає окремі дії співрозмовників, що мають на меті на певному етапі:

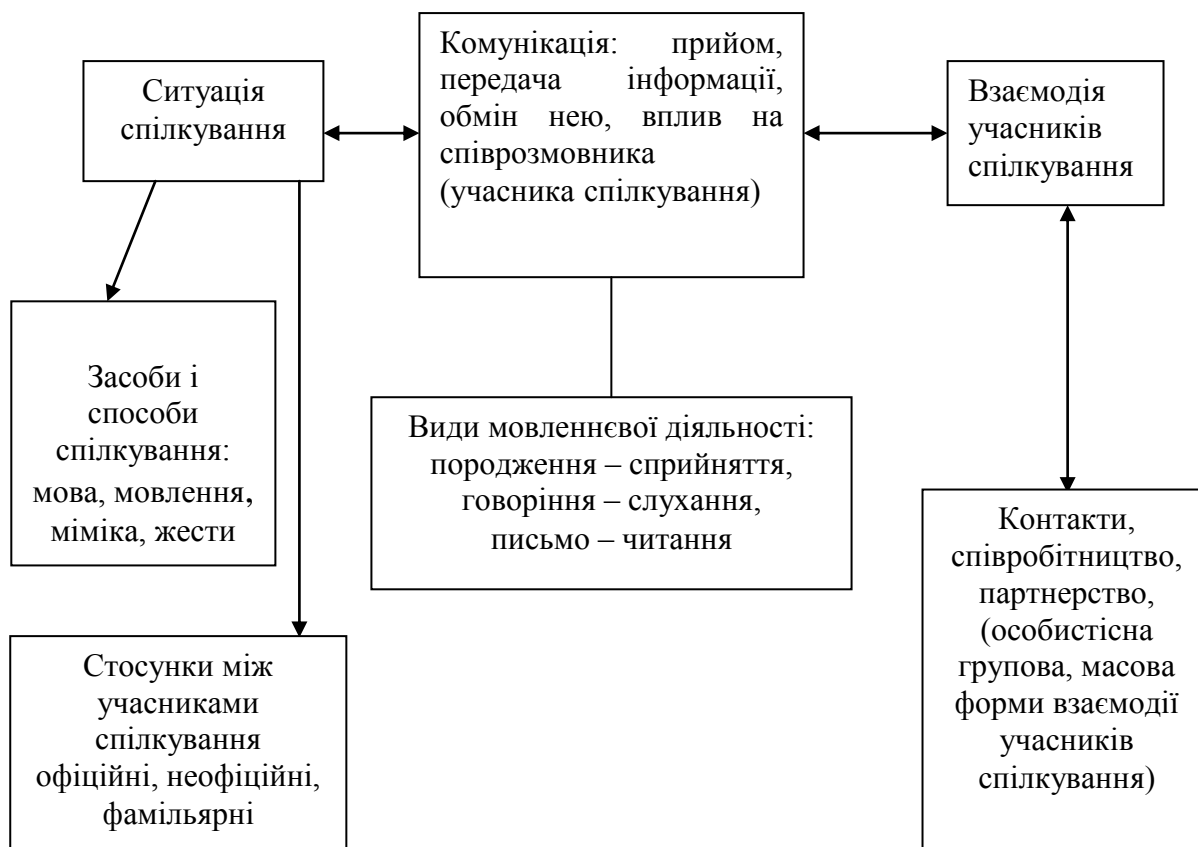
- привернути увагу;
- встановити і підтримати контакт;
- переконати або змінити переконання;
- довести співрозмовника до певного емоційного стану (позитивного);
- спровокувати співрозмовника тощо.

Щоб керувати ходом бесіди, необхідно навчитися тримати в голові загальну картину і можливі варіанти розмови, розпізнавати ключові моменти, коли можлива зміна теми, тону тощо.

Отже, мовленнєве спілкування забезпечується мовленнєвою діяльністю і мовленнєвою ситуацією. А людина стає мовною особистістю тільки в середовищі мовців, у спільній мовленнєвій діяльності з іншими людьми. Ця діяльність, що включає обмін інформацією, вироблення загальної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння людини, називається мовленнєвим спілкуванням.

Структуру мовленнєвого спілкування покажемо такою таблицею.

Мовленнєве спілкування

Таким чином, мовленнєве спілкування є результатом взаємодії мови і мовлення з виходом на всі види мовленнєвої діяльності, що забезпечують особистісні контакти між комунікантами. Комунікативна лінгвістика – це теорія і практика спілкування як процесу взаємодії людей з використанням мови, без якого неможливе існування будь-якого суспільства і життя кожного його члена.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранов А.Г. Функционально-прагматическая концепция текста. – Ростов-на-Дону, 1993.
2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики. – К.: Академія, 2004.
3. Бенвенист Э. Общая лингвистика. – М., 1974.
4. Буева Л.П. Человек: деятельность и общение. – М., 1978.
5. Горелов И.Н. Коммуникация // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990.
6. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Дивослово. – 2004. – №3. – С. 76-80.
7. Єрмоленко С.Я., Бибиц С.П., Тодор О.Г. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. – К.: Либідь, 2001.
8. Леонтьев А.А. Психология общения. – М., 1999.
9. Радевич –Винницький Я.К. Етикет і культура спілкування. – Львів, 2001.
10. Шмелева Т.В. Кодекс речевого поведения // Русский язык за рубежом. – 1983. – №1. – С. 36-40.